

Ренат КУЗЬМІН,
перший заступник
Генерального прокурора України,
державний радник юстиції 2 класу,
кандидат юридичних наук, доцент

Олексій ЮЛДАШЕВ,
доктор юридичних наук, професор,
завідуючий кафедрою Інституту права
імені князя Володимира Великого

СКЛАДОВІ ПРИНЦИПУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА

Ключові слова: *верховенство права; принцип верховенства права; складові верховенства права; суд.*

У текстах багатьох основоположних нормативних актів, починаючи з Конституції України, кодексів, законів, вживається термін «верховенство права». Зокрема, у ч. 1 ст. 8 Основного Закону проголошено, що «в Україні визнається і діє принцип верховенства права» [1]. Значна увага приділена цьому принципу в українському законодавстві про судочинство, процесуальних кодексах: Кодексі адміністративного судочинства України (КАС України), Цивільному процесуальному кодексу України (ЦПК України) та Господарському процесуальному кодексу України (ГПК України).

У Законі України «Про судоустрій і статус суддів» [2] зазначений термін вживається багаторазово. У преамбулі до Закону сказано: «Цей Закон визначає правові засади організації судової влади та здійснення правосуддя в Україні з метою захисту прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина, прав та законних інтересів юридичних осіб, інтересів держави на засадах *верховенства права*». У ст. 2 «Завдання суду» вказано: «Суд, здійснюючи правосуддя на засадах *верховенства права*, забезпечує кожному право на справедливий суд та повагу до

інших прав і свобод, гарантованих Конституцією і законами України». Стаття 6 «Самостійність судів» також містить згаданий термін: «Суди здійснюють правосуддя на основі Конституції і законів України, забезпечуючи при цьому *верховенство права*». У ст. 47 «Незалежність судді» записано, що «Суддя здійснює правосуддя на основі Конституції і законів України, керуючись при цьому принципом *верховенства права*». У ст. 55 «Присяга судді» вказується, що особа, вперше призначена на посаду судді, набуває повноважень судді після складення присяги судді такого змісту: «Я, (ім'я та прізвище), вступаючи на посаду судді, урочисто присягаю об'єктивно, безсторонньо, неупереджено, незалежно та справедливо здійснювати правосуддя, підкоряючись лише закону та керуючись принципом *верховенства права*, чесно і сумлінно виконувати обов'язки судді».

Водночас визначення термінів «верховенство права», «принцип верховенства права», незважаючи на неодноразове їх згадування, у Законі України «Про судоустрій і статус суддів» не надається. Спробу розкрити даний термін зроблено у Кодексі адміністративного судочинства України [3].

Так, у ст. 7 КАС України «Принципи адміністративного судочинства» записано, що верховенство права є принципом здійснення правосуддя в адміністративних судах, а у ст. 8 «Верховенство права» розкривається сутність цього принципу у судовій діяльності: «1. Суд при вирішенні справи керується принципом верховенства права, відповідно до якого, зокрема, людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави. 2. Суд застосовує принцип верховенства права з урахуванням судової практики Європейського суду з прав людини. 3. Звернення до адміністративного суду для захисту прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується. 4. Забороняється відмова в розгляді та вирішенні адміністративної справи з мотивів неповноти, неясності, суперечливості чи відсутності законодавства, яке регулює спірні відносини».

У наступній статті (ст. 9 «Законність») розкривається сутність принципу законності у судовій діяльності. Зокрема, вказується: «1. Суд при вирішенні справи керується принципом законності, згідно з яким: 1) суд вирішує справи відповідно до Конституції та законів України, а також міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України; 2) суд застосовує інші нормативно-правові акти, прийняті відповідним органом на підставі, у межах повноважень та у спосіб, передбачені Конституцією і законами України. 4. У разі невідповідності нормативно-правового акта Конституції України, закону України, міжнародному договору, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, або іншому правовому акту суд застосовує правовий акт, який має вищу юридичну силу. 5. У разі виникнення в суду сумніву під час розгляду справи щодо відповідності закону чи іншого правового акта Конституції України, вирішення питання про конституційність якого належить до юрисдикції Конституційного Суду України, суд звертається до Верховного Суду України для вирішення питання стосовно внесення до Конституційного Суду України подання щодо конституційності закону чи іншого правового акта. 6. Якщо міжнародним договором,

згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, встановлені інші правила, ніж ті, що встановлені законом, то застосовуються правила міжнародного договору. 7. У разі відсутності закону, що регулює відповідні правовідносини, суд застосовує закон, що регулює подібні правовідносини (аналогія закону), а за відсутності такого закону суд виходить із конституційних принципів і загальних засад права (аналогія права)».

Принцип верховенства права протлумачений і Конституційним Судом України (рішення від 2 листопада 2004 року № 15-рп у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень ст. 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання)). У цьому рішенні єдиний орган конституційної юрисдикції в Україні вказав, що «... верховенство права – це панування права в суспільстві. ... Одним із проявів верховенства права є те, що право не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а включає й інші соціальні регулятори, зокрема норми моралі, традиції, звичаї тощо, які легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим культурним рівнем суспільства. Всі ці елементи права об'єднуються якістю, що відповідає ідеології справедливості, ідеї права, яка значною мірою дістала відображення в Конституції».

У Цивільному процесуальному кодексі України [4] також немає прямих посилань ні на верховенство права, ні на принцип законності. Між тим у ст. 1 ЦПК України «Завдання цивільного судочинства» сказано: «1. Завданнями цивільного судочинства є справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ з метою захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави». А в ст. 2 указанного Кодексу «Законодавство про цивільне судочинство» зазначається, що 1. Цивільне судочинство здійснюється відповідно до Конституції України, цього Кодексу та Закону України «Про міжнародне приватне право». 2. Якщо міжнародним договором, згода на обов'яз-

ковість якого надана Верховною Радою України, передбачено інші правила, ніж встановлені цим Кодексом, застосовуються правила міжнародного договору. 3. Проведення в цивільних справах здійснюється відповідно до законів, чинних на час вчинення окремих процесуальних дій, розгляду і вирішення справи. 4. Закон, який встановлює нові обов'язки, скасовує чи звужує права учасників цивільного процесу або обмежує їх використання, не має зворотної дії в часі». У ст. 3 «Право на звернення до суду за захистом» наголошено, що: «1. Кожна особа має право в порядку, встановленому цим Кодексом, звернутися до суду за захистом своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів. 2. У випадках, встановлених законом, до суду можуть звертатися органи та особи, яким надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб або державні чи суспільні інтереси. 3. Відмова від права на звернення до суду за захистом є недійсною.

Згідно зі ст. 4. «Способи захисту, які застосовуються судом», суд, здійснюючи правосуддя, захищає права, свободи та інтереси фізичних осіб, права та інтереси юридичних осіб, державні та суспільні інтереси у спосіб, визначений законами України. Стаття 5 «Здійснення правосуддя на засадах поваги до честі і гідності, рівності перед законом і судом» містить вказівку про те, що суд зобов'язаний поважати честь і гідність усіх учасників цивільного процесу та здійснювати правосуддя на засадах їх рівності перед законом і судом незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних та інших ознак. І, нарешті, у ст. 8 «Законодавство, відповідно до якого суд вирішує справи» зазначається, що суд вирішує справи відповідно до Конституції України, законів України та міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Суд застосовує інші нормативно-правові акти, прийняті відповідним органом на підставі, в межах повноважень та у спосіб, встановлені Конституцією й законами України. У разі виникнення у суду сумніву під час розгляду справи щодо відповідності закону чи іншого право-

вого акта Конституції України, вирішення питання про конституційність якого належить до юрисдикції Конституційного Суду України, суд звертається до Верховного Суду України для вирішення питання стосовно внесення до Конституційного Суду України подання про конституційність закону чи іншого правового акта. За умови невідповідності правового акта закону України або міжнародному договору, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, суд застосовує акт законодавства, який має вищу юридичну силу. 5. У разі невідповідності закону України міжнародному договору, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, суд застосовує міжнародний договір. 6. Норми права інших держав суд застосовує у разі, коли це встановлено законом України чи міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України. Суд вирішує справи у сфері державних закупівель з урахуванням особливостей, визначених Законом України «Про здійснення державних закупівель». Якщо спірні відносини не передбачені законом, суд застосовує закон, що регулює подібні за змістом відносини (аналогія закону), а за відсутності такого – виходить із загальних засад законодавства (аналогія права). Забороняється відмова у розгляді справи з мотивів відсутності, неповноти, нечіткості, суперечливості законодавства, що регулює спірні відносини.

Господарський процесуальний кодекс України [5] не має спеціальних статей, які присвячувалися б верховенству права або ж принципу законності у судовій діяльності. Однак цей Кодекс містить ст. 4 «Законодавство, яке застосовується при вирішенні господарських спорів». У ній зазначається наступне: «Господарський суд вирішує господарські спори на підставі Конституції України, цього Кодексу, інших законодавчих актів України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Господарський суд не застосовує акти державних та інших органів, якщо вони не відповідають законодавству України. Якщо в міжнародних договорах України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, встановлені інші

правила, ніж ті, що передбачені законодавством України, то застосовуються правила міжнародного договору.

Господарський суд у випадках, передбачених законом або міжнародним договором, застосовує норми права інших держав. У ньому вирішуються господарські спори в сфері державних закупівель з урахуванням особливостей, визначених Законом України «Про здійснення державних закупівель». У разі відсутності законодавства, що регулює спірні відносини за участю іноземного суб'єкта підприємницької діяльності, господарський суд може застосовувати міжнародні торгові звичаї. Забороняється відмова у розгляді справи з мотивів неповноти, неясності, суперечливості чи відсутності законодавства, яке регулює спірні відносини». Як бачимо, йдеться, по суті, про принцип законності.

Отже, не вживаючи термінів «верховенство права», «принцип верховенства права», «принцип законності», у ЦПК України наведено ті ж самі вимоги до процесу судочинства.

Проте якщо з додержанням вимог стосовно забезпечення законності у судовій діяльності більш-менш ясно, то питання щодо здійснення правосуддя на засадах верховенства права, забезпечення верховенства права залишається відкритим.

Яким чином на практиці судді керуватися принципом верховенства права? Аналіз літератури з цих питань засвідчує: на сьогодні ще немає не тільки наукових рекомендацій стосовно відповіді на запитання, яким чином забезпечити верховенство права при здійсненні правосуддя та правотворчої діяльності в Україні, а й досить чіткого конструктивного визначення самого терміна «верховенство права». І це незважаючи на жваве обговорення згаданого поняття упродовж багатьох років [6–22]. Під конструктивними будемо розуміти таке визначення та рекомендації з реалізації принципу верховенства права, які давали б змогу дійсно (а не декларативно) використовувати цей принцип у правозастосовній (правотворчій) діяльності (нас, зокрема, цікавить судочинство) та одержувати істотний суспільно корисний результат (інакше навіщо цей принцип?).

Одним із найбільш конкретних (серед багатьох декларативних) визначень зазна-

ченого терміна є досить розгорнута дефініція, яку надав Футей Богдан А. – суддя Федерального Суду Претензій США, радник робочої групи з розробки проекту Конституції України, прийнятої 28 червня 1996 року. У своїй статті «Конституційна реформа і верховенство права» він пише про те, що існує багато ознак верховенства права, серед яких найважливіші вказані нижче.

Верховенство права означає, що кожен громадянин (як приватна особа, так і державний службовець) підкоряється закону. Жодна особа, незалежно від статусу, не може бути понад законом. Особливо важливим є те, щоб джерелом права був народ України.

Концепція справедливості полягає у винесенні судових рішень і ґрунтується на принциповій важливості процесуального права. Президент США Авраам Лінкольн 1861 року у своїй промові перед Конгресом Сполучених Штатів щодо заснування Федерального Суду Претензій Сполучених Штатів Америки наголосив, що уряд має такий самий обов'язок гарантувати справедливе правосуддя проти себе на користь своїх громадян, як і забезпечувати правосуддя між приватними особами.

Важливість забезпечення особистих прав і свобод: свобода слова, право збиратися мирно, свобода преси, свобода віросповідання, рівність перед законом, право на оскарження в суді, право на правову допомогу і незалежний суд. Якщо саме суд не забезпечуватиме права людини, особливо меншин та найменш захищених груп, то норми конституції залишатимуться тільки декларацією на папері.

Політична система повинна ґрунтуватися на розподілі влади з відповідною системою стримувань і противаг. Така система вимагає незалежності судової гілки влади. Як ринкова економіка не може існувати без приватної власності, так само не можна досягти верховенства права, якщо немає незалежної судової влади [6].

Таке визначення терміна «верховенство права» хоча й відповідає повною мірою вимозі конкретності, однак більше нагадує рекомендації щодо розбудови правової держави і тому не може бути визнане як конструктивне, таке, що може бути застосоване безпосередньо суддею у практичній діяль-

ності. Як суддя чи навіть суд може забезпечити свою власну незалежність від інших гілок влади: законодавчої, виконавчої, судової? Не можна на рівні суду зняти недоторканність з певних осіб, а отже, і реалізувати принцип рівності перед законом. Тобто незрозуміло, яким чином, у який саме спосіб мають діяти суди, щоб, здійснюючи правосуддя, забезпечувати при цьому верховенство права, виконувати відповідні вимоги статей 2, 6, 47 та 55 Закону України «Про судоустрій і статус суддів».

Водночас аналіз літератури свідчить, що спроби відповісти на запитання, як забезпечити верховенство права при здійсненні правосуддя, робилися. Так, О.В. Константий, старший науковий співробітник, завідувачий сектором публічного права науково-експертного відділу правового управління Верховного Суду України, у публікації «Щодо проблеми реалізації принципу верховенства права у сфері діяльності судової влади в Україні» [7] зазначав, що сучасне розуміння принципу верховенства права у країнах ЄС свідчить про складність, багатогранність цього явища правової культури, державного та суспільного життя. Тому не просто зробити висновок про його повну чи наближену до повної реалізацію в тій чи іншій сфері функціонування держави. Також це стосується оцінок з точки зору відповідності критеріям вказаного принципу стану діяльності судової влади в Україні.

Зарубіжні юристи та філософи сьогодні розрізняють три основні підходи до тлумачення змісту цього принципу: формально-юридичний, субстанційний (матеріально-правовий) і функціональний. Формальний підхід ґрунтується на аналізі нормативного закріплення принципу верховенства права в цілому та аналізі окремих критеріїв його дотримання. До таких критеріїв, зокрема, в європейських країнах відносять: формальну незалежність та безсторонність судової влади; офіційно встановлений порядок прийняття законів; відсутність законів, які застосовуються тільки до окремих соціальних груп, класів; відсутність зворотної сили законів; положення про судовий контроль за діяльністю уряду. Матеріально-правовий підхід заснований на моральних уявленнях про належну правову систему та визначає

стан реалізації верховенства права тим, наскільки ця система відповідає таким уявленням. При цьому виокремлюються три основні цінності, які становлять основу такого принципу: захист від анархії та війни проти всіх; надання можливості людям планувати свою діяльність із розумною впевненістю, що вони можуть передбачати наслідки різних дій (наприклад, дії органів публічної влади); гарантії від принаймні деяких видів дискреційного розсуду (свавілья) державних посадовців. Функціональний підхід до визначення верховенства права подібний до матеріально-правового (сутнісного), але увага в ньому зосереджується на тому, наскільки ефективно право та правова система в цілому виконують функції захисту інтересів людини. Наприклад, чи унеможливають вони прийняття рішень органами влади на власний розсуд і забезпечують їх прогнозованість [8]. Таким чином, оцінка стану реалізації верховенства права у сфері судового правозастосування – це досить складний процес, оскільки необхідно вивчити дотримання широкого комплексу критеріїв, які становлять сучасний зміст цього принципу.

Спірним (і можна довести, що й шкідливим) для судової практики є досить розповсюджена у літературі спроба протиставлення верховенства права верховенству закону. При цьому така теза обґрунтовується посиланнями на систему цінностей країн ЄС, де основоположними засадами є особа, честь, гідність, порядок, нормативність, суспільне благо. Вітчизняна правосвідомість, стверджують деякі автори, і дотепер нібито має ознаки державоцентризму (пріоритету обов'язків особи над її правами в державі) [9]. Тому, робиться далі висновок, багато юристів не вбачають різниці між верховенством права і верховенством закону [7; 10]. На жаль, це не зовсім так. По-перше, якби наша правосвідомість насправді припускала пріоритет обов'язків особи над її правами в державі, то саме тоді ці права забезпечувались би у нас найкраще у світі. Не було б рвацтва, пограбувань народу. По-друге. За будь-яких умов закони повинні неухильно виконуватися. *Dura lex, sed lex* – «Закон суворий, однак це закон!» – казали ще стародавні римляни. І хоча у нас, справді, закони та підзаконні правові акти не завжди

відповідають критеріям справедливості й гуманізму, оскільки в деяких випадках у них на шкоду загальносоціальним потребам закріплюється пролобійований державний чи корпоративний інтерес [7; 9; 10], не можна, прикриваючись верховенством права, не виконувати приписи нехай і несправедливого закону.

Протиставлення верховенства права верховенству закону (а отже, і принципу законності) є не тільки неправильним, а й навіть небезпечним для суспільства. Адже якщо ці принципи протиставляються, то логічно припустити, що перший (принцип верховенства права) є принципом беззаконня. Небезпечна для суспільства і абсолютизація лібералістичних ідей (права людини вище за інтереси нації). Про це йшлося у виступі одного з авторів статті на Міжнародній науково-практичній конференції «Верховенство права, права і свободи та свободи людини і громадянина», присвяченій Міжнародному дню прав людини, що відбулась у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка 22 грудня 2010 року.

Запропонуємо власне бачення водорозділу між верховенством права та верховенством закону. На нашу думку, принцип верховенства права не слід протиставляти верховенству закону. Принцип верховенства права (*rule of law*), на наше переконання, насправді є утвердженням правлячої сили закону, противагою, антиподом так званого «ручного» управління. Правити має закон. Загальновідомо, що управління за допомогою закону і демократичніше, і більш об'єктивне, і економніше (одна норма права замінює тисячі індивідуальних велінь ... і лише турбота про застосування залишається ... – говорив ще Р. Ієрінг), порівняно з «ручним» – суб'єктивістським за своєю суттю управлінням. Верховенство права включає забезпечення законності, неухильне дотримання законів.

Щодо принципу верховенства права і справедливості законів. Мається на увазі використання його у правотворчості. Принцип верховенства права, на нашу думку, передбачає управління на основі не будь-якого закону, а закону правового, тобто справедливого, суспільно корисного. Відповідно до висновків теорії права є закони правові,

тобто ті, які справедливі, суспільно корисні, і неправові – не відповідають вимогам справедливості, суспільної корисності.

Завдання судочинства (у рамках принципів законності і верховенства права) – це, по-перше, контроль за відповідністю дій відповідача (підсудного) чинним законам та прийняття судового рішення із захисту прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина, прав та законних інтересів юридичних осіб, інтересів держави. По-друге, це внутрішня оцінка суддею справедливості закону чи іншого правового акта, критерієм якої є відповідність його Конституції України. У разі виникнення в суду сумніву під час розгляду справи щодо відповідності закону чи іншого правового акта Конституції України, вирішення питання про конституційність якого належить до юрисдикції Конституційного Суду України, суд, як зазначається у вище цитованій ст. 9 КАС України, звертається до Верховного Суду України для вирішення питання стосовно внесення до Конституційного Суду України подання щодо конституційності закону чи іншого правового акта.

На стадії правотворчості, розробки, експортування, прийняття проектів нормативно-правових документів розробники, експерти, особи, які обговорюють і приймають відповідні акти, мають оцінювати їх справедливість, керуючись і Конституцією, і європейськими нормами, і власною совістю. Так, одним із завдань нещодавно оновленої Комісії зі зміцнення демократії та утвердження верховенства права, згідно з Положенням про неї, є аналіз нормативно-правових актів та моніторинг ефективності реалізації таких актів для приведення їх у відповідність з європейськими нормами і стандартами. Вважаємо, що Комісія повинна не тільки моніторити вже прийняті акти, а й експертувати проекти найбільш важливих документів, наприклад, нормативно-правові акти про адміністративну та пенсійну реформи, про оподаткування в Україні тощо. Експертувати на предмет їх справедливості, а отже, і сприяти утвердженню верховенства права. В іншому випадку функціонування цієї комісії не матиме очікуваного ефекту.

І, нарешті, верховенство права – це коли закони не тільки справедливі, а й відповідно

до них живуть усі. Тобто вони є однаково обов'язковими для двірника, будь-якого чиновника, включаючи Президента країни.

Такий підхід не тільки ставить все на свої місця, усуваючи протиріччя між правом і законністю, між принципами верховенства права і законності, а й має конструктивну

спрямованість, вихід на постановку завдання розробки і прийняття справедливих, суспільно корисних законодавчих актів.

Таким чином, верховенство права – це і правління закону (правління винятково за допомогою законів), і забезпечення справедливості законів, і неухильне їх дотримання.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: офіц. текст: [прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР] // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30.
2. Про судоустрій і статус суддів: закон України від 7 липня 2010 року № 2453-VI // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2010. – №№ 41–42, № 43, №№ 44–45. – Ст. 529.
3. Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2005. – №№ 35–36, 37. – Ст. 446.
4. Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2004. – №№ 40–41, 42. – Ст. 492.
5. Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1992. – № 6. – Ст. 56.
6. Футей Б.А. Конституційна реформа і верховенство права / Футей Б.А. // Стратегічні пріоритети. – 2008. – № 2 (7). – С. 194–198.
7. Константи́й О.В. Щодо проблеми реалізації принципу верховенства права у сфері діяльності судової влади в Україні / Константи́й О.В.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.viaduk.net/clients/vs.nsf/0/>
8. Андрощук С. Принцип верховенства права: визначення, співвідношення із суміжними поняттями, особливості законодавчого закріплення та реалізації / Андрощук С.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2008>
9. Оборотов Ю.Н. О верховенстве права и продвижении к правовой гармонии в Украине / Оборотов Ю.Н.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kspmr.idknet.com/MAG/?id=141&id_article=bd650f7a63b8b42e1f0d4c1b73a453cc&lang=ru
10. Аверьянов В.Б. Обновление украинской административно-правовой доктрины на основе принципа верховенства права / В.Б. Аверьянов // Правоведение. – 2007. – № 1. – С. 31–42.
11. Верховенство права: сб. – М.: Прогресс, 1992. – 87 с.
12. Гайворонський В. Конституційний принцип верховенства права / В. Гайворонський // Право України. – 2003. – № 5. – С. 26–31.
13. Головатий С. Верховенство права: моногр.: у 3-х кн. / Головатий С. – К.: Фенікс, 2006. – LXIV. – 1747 с.
14. Головатий С. «Верховенство закону» versus «верховенство права»: філологічна помилка, професійна недбалість чи науковий догматизм? / С. Головатий // Вісник Академії правових наук України. – 2003. – №№ 2 (33), 3 (34). – С. 96–113.
15. Головатий С.П. Верховенство права: глухі кути вітчизняної юридичної доктрини / С.П. Головатий // Наукові записки. Юридичні науки. – 2008. – Т. 77. – С. 32–35.
16. Горшенев В.М. Юридический процесс / Горшенев В.М. – Х.: Основа, 1985. – 156 с.
17. Заєць А. Принцип верховенства права (теоретико-методологічне обґрунтування) / А. Заєць // Вісник Академії правових наук України. – 1998. – № 1 (12). – С. 3.
18. Козюбра М. Принцип верховенства права і конституційна юрисдикція / М. Козюбра // Вісник Конституційного Суду України. – 2000. – № 4. – С. 24–33.
19. Пухтецька А. Еволюція доктринального тлумачення принципу верховенства права: від зарубіжної доктрини до вітчизняного праворозуміння / А. Пухтецька // Юридичний журнал. – 2007. – № 4. – С. 47–51.
20. Селіванов В. Методологічні проблеми запровадження конституційних принципів «верховенства права» і «верховенства закону» / В. Селіванов // Право України. – 1997. – № 6. – С. 8–18.
21. Скакун О.Ф. Верховенство права і правова держава: співвідношення понять / О.Ф. Скакун // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. – 2009. – № 841.
22. Шаповал В. Верховенство закону як принцип Конституції України / В. Шаповал // Право України. – 1999. – № 1. – С. 5–7.

*Renat КУЗЬМІН,
Олексій ЮЛДАШЕВ*

СКЛАДОВІ ПРИНЦИПУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА

Резюме

Аналізуються законодавчі положення щодо принципу верховенства права, юридична та політична література, зроблено спробу відповісти на запитання, яким чином забезпечити верховенство права при здійсненні правосуддя та правотворчої діяльності.

*Renat КУЗЬМІН,
Алексей ЮЛДАШЕВ*

СОСТАВЛЯЮЩИЕ ПРИНЦИПА ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА

Резюме

Анализируются законодательные положения, касающиеся принципа верховенства права, юридическая и политическая литература, сделана попытка ответить на вопрос, каким образом обеспечить верховенство права при осуществлении правосудия и правотворческой деятельности.

*Renat KUZMIN,
Oleksiy YULDASHEV*

MAIN CONSTITUENTS OF THE RULE OF LAW

Summary

The authors analyze the legal provisions of the rule of law principle, legal and political literature. An attempt to answer the questions about providing the rule of law in justice administrating as well as lawmaking fctivity is made in the article.